

Jan Heller

*N a č e m
m i z á l e ž í*

Rozhovory
nad BIBLÍ

Vyšehrad

Rozhovory *nad* BIBLÍ

Jan Heller

N a č e m

m i z á l e ž í

Rozhlasové
rozhovory
o biblických
textech
vedl s autorem
Petr Vaďura

Vyšehrad

Tato kniha vychází
s laskavým souhlasem
rozhlasových stanic

© Petr Vaňura, 2009

ISBN 978-80-7021-962-1

*Knihu věnuji Augustině Vernerové a Květě Plichtové –
dvěma přítelkyním a věrným posluchačkám,
které pořady Jana Hellera milovaly a čerpaly z nich duchovní posilu.*

Petr Vadura

Obsah

Ranní slova

Klatí a požehnaní	13
Elijáš a vdova ze Sarepty	20
Zlomení lidské pýchy	28
Zákoníci a zrod radosti	35
Intimní vztah s Bohem	40
Pastýř	46
Zápas s temnými silami	52
Hospodinův triumf	58
Působení Ducha svatého	65
Boží moudrost	70
Falešná cesta náboženství	75
S Mesiášem přijde změna	81
Spása	89
Hospodinův služebník	95
Oběť za nás	101
Davidovský král	108
Podobenství o stromu	114
Nevěra a odpadnutí	120
Odhalení Božího srdce	126
Potěšení odsouzených	132
Prvotní církev	138

Ostatní rozhovory nad biblí

Lotovy dcery	147
Dína	150
Rachab	154
Elijáš v Sareptě	163
Elijáš na Karmelu	174
Elijáš na Chorébu	185
Zacharjáš 1	192
Zacharjáš 2	204

Biblická témata

Ochrana životního prostředí	213
Je Starý zákon krutý?	217
O bibli	221
O kořenech	227
Maria	233
Dary a dárky	243
Jak vznikla bible	245
Duše	257
Kralický a ekumenický překlad bible	263

Různé

Jak číst bibli	277
Jak se nebrat příliš vážně	299
Na čem mi záleží	304
Ediční poznámka	315

Ranní slova

Klatí a požehnání

Exodus 17,8 – 16

Tu přitáhl Amálek, aby v Refídimu bojoval s Izraelem. Mojžíš rozkázal Jozuovi: „Vyber nám muže a vyjdi do boje proti Amálekově. Já se zítřka postavím na vrchol pahorku s Hospodinovou holí v ruce.“ Jozue učinil, jak mu Mojžíš rozkázal, a dal se s Amálekem do boje. Mojžíš, Áron a Chúr vystoupili na vrchol pahorku. Dokud Mojžíš držel ruku nahoře, vítězil Izrael, když ruku spustil, vítězil Amálek. Když Mojžíšovi umdlávaly ruce, vzali kámen a podložili jej pod Mojžíše, aby se na něj posadil. Áron a Chúr, každý z jedné strany, mu podpírali ruce, takže vytrval s rukama nahoře až do západu slunce. I porazil Jozue Amáleka a jeho lid ostrým mečem.

Hospodin řekl Mojžíšovi: „Zapiš na památku do knihy a předej Jozuovi, že zcela vymažu zpod nebes památku na Amáleka.“ I vybudoval Mojžíš oltář a pojmenoval jej: „Hospodin je má korouhev.“ Řekl totiž: „Je vztažena ruka nad Hospodinovým trůnem. Hospodin vyhlašuje boj proti Amálekově do posledního pokolení.“

„Je mezi námi Hospodin nebo není?“ Těmito pochybovačnými slovy končí předchozí perikopa knihy Exodus, na kterou navazuje scéna líčící boj Izraelců s Amálekem. Pane profesore, ve své knize Obtížné oddíly knih Mojžíšových jste napsal, že tento boj je modelovým příběhem, ovšem o jeho kontextu jste se moc nezmínil. Je důležité, že tak závažný boj navazuje na scénu velkého reptání Izraele?

Jistě, je to důležité a měl jsem to zdůraznit. Nerozvedl jsem to proto, že jsem se nechal vtáhnout do problémů vylíčených v textu samém. Z kontextu vyprávění se ale skutečně dozvídáme, že když člověk začne pochybovat a reptat, uprostrání tím místo silám, nad kterými se nedá vítězit jinak, leč požehnáním.

V závěru vyprávění říká Hospodin Mojžíšovi: „Zapiš na památku do knihy a předej Jozuovi, že zcela vymažu zpod nebes památku na Amáleka.“ To přece není obvyklý závěr biblického příběhu.

Svědčí však o důležitosti celého vyprávění. Navíc je zřejmé, že se jedná o příběh velice starý, který ještě předpokládá jakoby zhmotnělé náboženské představy.

Máte na mysli skutečnost, že Izrael vítězí, má-li Mojžíš zvednuté ruce?

Ano. Mojžíš musí žehnat, neboť z jeho žehnajících rukou prýští vnitřní duchovní síla, která dodává izraelskému vojsku převahu.

Možná proto se v závěru mluví i o Boží ruce: *I vybuďoval Mojžíš oltář a pojmenoval jej: „Hospodin je má korouhev.“ Řekl totiž: „Je vztažena ruka nad Hospodinovým trůnem.“*

Síla Mojžíšových žehnajících rukou je zde jakoby zkoncentrována do znamení ruky. To známe i z mimobiblické historie: Římané měli ve vojsku na tyčích znamení, podle něhož se jmenoval i příslušný útvar Manipulus (*manus* je ruka). Nositel žerdi, na níž toto znamení bylo připevněno, jím dával pokyn, jakým směrem se má útočit. Jednalo se tedy o znamení signalizační. Zde si podobně můžeme ruku Hospodinovu představit jako ruku na žerdi, která zpřítomňuje Boží žehnající sílu. Všichni, kdo přijdou před Hospodinův oltář, u něj prožívají (vlastně mohou, či spíše měli by prožívat) něco podobného tomu, co prožíval Izrael pod žehnajícíma rukama Mojžíšovými. Možná si vzpomenete na miniatury biblických obrázků, na kterých ční z oblaků ruka. Je to Hospodinova ruka, která tím, že žehná, zachraňuje. V hebrejštině se používá slova ruka k vyjádření moci. Řekneme-li tedy, že jsme v Božích rukou, nemyslíme tím, že by Hospodin měl ruce, říkáme tím ale, že všechno zlo je pod Boží mocí. V této staré době, o níž dnes přemýšlíme, se toto ujištění Izraeli zjevuje skrze žehnající ruce Mojžíšovy.

„Hospodin vyhláší boj proti Amálekově do posledního pokolení.“
Není to příliš tvrdý soud? Jak je možné, že je právě tento národ poznamenaný natolik, že musí být úplně vyhlazen?

Při hledání odpovědí na tyto závažné otázky musíme zjistit, kdo to vlastně Amálek je. Začneme od historie: všechny literární

zmínky na celém světě jsou ohlasem Starého zákona. Jinými slovy: ve Starém Orientě není jediný doklad o historické existenci Amáleka mimo bibli.

U ostatních národů tyto doklady máme?

Jistě – o Chetitech, Aramejcích či Kenaancích máme celou literaturu. V bibli je samozřejmě zmíněno i několik kmenů, které byly tak ojedinělé a málo významné, že je prameny také nezmiňují. To nás ovšem vzhledem k jejich bezvýznamnosti ani nepřekvapuje.

Amálek se však v bibli vyskytuje poměrně často, čili jej jako bezvýznamný kmen označit nemůžeme.

Nemůžeme, to je pravda. Musíme si ovšem dát dobrý pozor, abychom nepodlehli pokušení ztotožnit jej snadno a rychle s nějakou známou historicko-etnickou veličinou. Amálekovský je totiž někdo především proto, že má amálekovskou víru a amálekovský životní postoj, přestože je původem třeba Kenaanec nebo Chetelec. To už je pak jedno. Amálek je totiž – řeknu to ostře – konfese.

Co znamená jeho jméno?

To není náhodné jméno. Pozůstává ze čtyř souhlásek, přestože hebrejštiny má kořeny slov nebo lexémy složené ze tří souhlásek. Ty čtyři souhlásky jsou: a (v hebrejštině souhláska *ajin*), m, l, k. Co to znamená? Že se nejedná o jméno hebrejského původu. Podrobněji jsem se touto problematikou zabýval ve svém Slovníku biblických jmen, takže rozluštění zde pouze naznačím. Jméno Amálek můžeme totiž rozložit na dvě části, z nichž první – „*Amal*“ – znamená nesnáze či obtíže. Pak by jméno Amálek označovalo kmen, který dělá obtíže. Ale ani to náslovné písmeno *ajin*, ani to koncové písmeno *qov* nemůže být druhotné, protože to jsou souhlásky, které nejsou v hebrejštině nikdy příponami nebo předponami (nejsou to morfémy). Druhotné by snad mohlo díky disimilaci být písmeno l („*lamed*“). To znamená, že kořen, který tu pak nacházíme, je emek. Toto slovo známe – je to běžný výraz označující údolí, úžlabinu nebo hlubinu. Na několika místech v bibli je tak nazváno údolí, které nemá se zeměpisem moc společného. Je to

jakýsi zářez do nitra země, snad až do podsvětí, odkud pak může vylézt i podsvětní přišera – Amálek. Jak takovým bytostem říkat? Hlubináři? To je příliš slušné. Podsvětníci? To zase není hezké. Ať je ale nazveme jakkoli, jméno Amálek vždy páchne. Všude, kde se s ním v Písmu setkáváme, Amálek Izraeli škodí, a to pouze proto, že Izrael je Izraelem. Objevuje se tehdy, když Izraelci podléhají pokušením, pochybují a jsou nevěrní. Čteme o nich proto třeba v knize Soudců, která líčí neradostné poměry v době předkrálovské. Nejzávažnějším příběhem, který bible v souvislosti s Amálekem vypráví, je příhoda se Saulem z 15. kapitoly První knihy Samuelovy.

Tenkrát měl Saul za úkol Amáleka porazit a úplně jej zničit.

Ano, ale ne z pomsty nebo v hněvu. Bible totiž některé skutečnosti označuje specifickým hebrejským termínem *cherem*, který označuje, že něco propadlo cele a bezezbytku Bohu.

Ekumenický překlad bible označuje tyto věci či lidi jako klaté.

Ano. Tento termín se používá u všeho, co patří Hospodinu, např. prvotiny. Prvorozené zvíře, prvotina úrody, to vše je Hospodinovo. Bohu se odevzdávala i prvorozená mláďata zvířat, která se nesměla obětovat (třeba osel). Z takového zvířete se nesměla vylít krev, proto se mu zlomil vaz, a tím se Bohu odevzdalo. Klaté bylo ale také např. Jericho, které jako prvotina zaslíbené země muselo být odevzdáno Bohu. Klaté tudíž bylo vše, co z Jericha pocházelo. Jiným modelovým nositelem klatby byl právě Amálek.

Král Saul měl zničit celý národ včetně dobytka. Jenomže on to neudělal a nechal naživu vedle dobytka i krále Agaga. S tímto jménem se setkáváme v bibli častěji – třeba zavilý nepřítel Židů z knihy Ester byl Agagovec.

A vzpomeňte na Góga a Magóga z knihy Ezechiele proroka a z 20. kapitoly Apokalypsy – to je totéž jméno, takže ještě ve Zjevení Janově se objevuje připomínka Amáleka v označení posledního eschatologického nepřítele. Co vlastně vyvedl Saul? Chce obětovat to, co měl jako klaté odevzdat Hospodinu. Jenomže zde

se jednalo – obrazně řečeno – o všechny možné pověry, čarování, pohanské kultury a zákeřnou nenávist. To vše mělo být ale na základě Hospodinových instrukcí odloženo a zničeno. A Saul to chce obětovat! To se přece nesmí – když je něco klaté, nemohu to dovléci na oltář Hospodinu. Proto byla Saulova výmluva, že chtěl Amálekův dobytek obětovat, hroznou urážkou Boží. Není divu, že ho Samuel velmi hrubě okřikl: „Mlč!“

Mohu to tedy říci tak, že Amálek není národ, nýbrž modelový postoj, za kterým stojí zosobněné zlo?

Ano, stále se vrací a vládne nad ním eschatologický nepřítel – Antikrist. Pučí všude tam, kde se člověk otevírá mocnostem přicházejícím z hlubin. Nad nimi nelze zvítězit silou zbraní, ale jedině mocí požehnání. I nám je určen boj proti Amálekovi – nejen proti tomu venku, ale i proti tomu uvnitř nás. Všechna amálekovština, která v nás bublá, musí být vykořeněna. Při tom máme ale jednu velkou jistotu: žehnající Hospodinova ruka je nad námi.

Pane profesore, používáte slova žehnat, žehnající. Co vlastně znamenají?

Žehnat je totéž co dobrořečit. Latina má pro to obojí jeden výraz: *benedicere*. *Bene* je dobře a *dicere* znamená „říkat dobře“. Žehnat tedy znamená druhému přát, aby mu bylo dobře, a také toto dobro přivolávat a působit. Původní význam slovesa žehnat (hebrejsky *barak*) znamená vybavit životní silou, a to (v těchto starých vrstvách) jak fyzickou, tak duchovní. Když někomu (třeba Abrahamovi) Pán Bůh požehná, znamená to pro něj dostatek úrody, dobytka a – potomstva. To ovšem právě u Abrahama nepřicházelo, proto byl celý jeho život zápasem o to, aby Boží požehnání bylo úplné – tedy i na dětech. To naopak splnil Hospodin Jákobovi, kterému požehnal i na potomstvu, takže se mu narodilo dvánáct synů. Už staří Izraelci ale věděli, že všechno vnější musí být zakotveno vnitřně. Ztracený a zavržený tedy nemusí být ani chudák, kterému chybí jak děti, tak majetek. „*Raduj se neplodná, budeš mít synů víc, než ta, která plodí,*“ povzbuzuje prorok. Proč? Protože se bude jednat o duchovní syny. Nejzávažnější v životě je tedy

rozmnožení vnitřních duchovních sil. Určitě je krásné, když někomu Pán Bůh požehná, on má zdravé děti, pěknou rodinu a práci, která ho těší a užívá. Když však má k tomu ještě v srdci víru, pokoj, naději a lásku, pak teprve může říci, že získal od Pána Boha to pravé. Zajímavé je, že hebrejské slůvko *beráká* (požehnání) souvisí s názvem pro koleno. Jako by nám samotný jazyk chtěl naznačit, že požehnání lze přijímat v podstatě jen na kolenou (myslím to teď hluboce vnitřně), ne když jsme rozmáchlí.

Pane profesore, v některých biblických textech se můžeme dočíst, že člověk žehná Hospodinu. Jak to lze sladit s tím, co zde říkáte?

Ano, to tam skutečně stojí, máte pravdu. Vysvětlení nalezneme, zamyslíme-li se nad dobou, v níž podobné texty vznikaly. Mimo Hospodina byla i v Izraeli uctívána řada bohů. Aby tito bohové měli dost sil a byli schopni rozmnožit život, snažili se je jejich ctitelé vybavit potřebnou silou. Jak? Oběťmi. Skrze dým obětí, který je jakoby jejich destilací, přecházela síla zabitých zvířat do oněch bohů, takže oni ji pak svým ctitelům mohli vracet ve svém požehnání. Žehnat bohu znamenalo tedy dotyčného bůžka vyzbrojovat silou. Izrael má však Boha, který nepotřebuje, aby mu člověk cokoliv dodával. Takový Bůh znamená konec vší magie. Dobrořečit a žehnat Bohu znamená tedy pouze otevřít se všem jeho darům, děkovat za ně a přijímat je. Jinými slovy to znamená vstupovat s ním do těsného vztahu, ve kterém se mu odevzdávám, zatímco on mne vybavuje vším, co nazýváme požehnáním.

Jestliže je požehnání schopnost vstupovat do osobního a opravdového vztahu s Hospodinem, proč musel v boji s Amálekem držet Mojžíš ruce nahoře? Zní to až pohádkově: když měl ruce nahoře, Izraelci vítězili, jakmile mu poklesly, začali prohrávat.

Ovšem nezapomeňte, že tenkrát všechna ta gesta (zvednutí ruce, pokleknutí na kolena a tak dále) byla náhražkou slov. Jednalo se tedy o tehdy srozumitelný způsob komunikace. Teprve druhotně došlo k tomu, že tento nástroj komunikace začal být chápán magicky. Dám vám příklad: dva lidé obětují beránka

v chrámě. Jeden z nich řekne: „Podívej se, Pane Bože, já jsem si tě předplatil, takže ty teď musíš být ke mně přívětivý, protože jsem ti dal tohle všimné.“ Přístup druhého člověka je ale úplně opačný: „Pane Bože, děkuji ti za všechno, co jsem dostal. A tak jako ti tady odevzdávám ovečku, stejně ti odevzdávám své srdce.“ U prvního se jedná o zjevnou manipulaci, která je základem magie. Ten druhý nijak nekalkuluje a odevzdává prostřednictvím oběti sebe. Ne tedy úkon sám – oběť, zdvižené či sepnaté ruce, pokleknutí či cokoli jiného – nýbrž přístup k tomuto úkonu vytváří jeho hodnotu. V Novém zákoně Pán Ježíš přeci několikrát zdůrazňuje, že záleží na tom, s jakým úmyslem náboženské úkony děláme. Nechceme se jejich prostřednictvím zmocňovat těch sil, které jsou Boží? Nechceme se tlačit na Boží místo? Vzpomeňte na hadova slova z Genesis 3: „*Budete jako bohové...*“ Anebo se naopak Pánu odevzdáváme tím, že sami vstupujeme do oběti, a navenek to vyjadřujeme pokleknutím či zdviženýma rukama? Vstupováním do oběti myslím samozřejmě – a bude to znít trošku katolicky, ale já to stejně řeknu – na eucharistii. Řeknu to zkratkou (vzatou z Lukášova evangelia): dva učedníci po Kristově popravě smutně putují do Emauz. Připojí se k nim Ježíš, ale oni ho nepoznají. Prozřou až ve chvíli, kdy jim láme chléb. Proč? Poněvadž takto lámal chléb při své poslední večeři, kdy mluvil o lámání svého těla. A snad i v tuto chvíli v Emauzích ti dva poznali, že se jim Ježíš i zde v tomto chlebu dává celý. Pokud se Pánu Bohu tím, s čím k němu přicházíme, vnitřně celí odevzdáváme, nejsme v magii. Jestliže ho ale chceme mít za to na šňůrce, pomocí níž si ho budeme přitahovat podle svého, pak je to zlé.

Když si představuji Mojžíšovo gesto zvednutých rukou, nemohu nemyslet na Ježíše na kříži. Tam mu však nikdo ruce nedržel; ty ruce byly přibity ke dřevu kříže, aby mohl být Amálek jednou provždy poražen.

Ano, to jste krásně spojil dohromady – a platí to. Ukřižovaný v osobních mukách rozpíná náruč všem, kteří se k němu obracejí.

Elijáš a vdova ze Sarepty

První kniha Královská 17,8 – 16

I stalo se k němu slovo Hospodinovo: Vstaň a jdi do Sarepty, jež je u Sídónu, a usad se tam. Hle, přikázal jsem tam jedné vdově, aby tě opatrovala potravou. Vstal tedy a šel do Sarepty. Přišel ke vchodu do města, a hle, jedna vdova tam sbírá dříví. Zavolal na ni: „Naber mi prosím trochu vody do nádoby, abych se napil.“ Když ji šla nabrat, zavolal na ni: „Vezmi pro mě prosím s sebou skývu chleba.“ Řekla: „Jakože živ je Hospodin, tvůj Bůh, nemám nic upečeno, mám ve džbánu jen hrst mouky a v láhvi trochu oleje. Hle, sbírám trochu dříví. Pak to půjdu připravit pro sebe a svého syna. Najíme se a zemřeme.“ Elijáš jí řekl: „Neboj se. Jdi a udělej, co jsi řekla. Jen mi z toho nejdřív připrav malý podpopelný chléb a přines mi jej. Potom připravíš jídlo pro sebe a svého syna, neboť toto praví Hospodin, Bůh Izraele: ‚Mouka ve džbánu neubude a olej v láhvi nedojde až do dne, kdy dá Hospodin zemi dešť.‘“ Šla a udělala, jak Elijáš řekl, a měla co jíst po mnoho dní ona i on i její dům. Mouka ve džbánu neubývala a olej v láhvi nedocházel podle slova Hospodinova, které ohlásil skrze Elijáše.

Kdo byl prorok Elijáš?

Elijáš je možná nejvýznamnější ze starozákonních předpísaných proroků. V bibli jsou proroci, po kterých jsou pojmenovány knihy (Jeremjáš, Izajáš, Ezechiel, Amos a další), nicméně my známe řadu proroků z Judska i severního Izraele ze staršího období, od kterých se žádné přímé texty nedochovaly. Známe však vyprávění o jejich skutečích. Nejvýznamnější z nich je právě Elijáš. A to neříkám jen tak podle svého odhadu – vzpomeňte na scénu, která se v evangeliích označuje názvem Proměnění na hoře. Tam se Ježíšovi ukázal Mojžíš jako představitel zákona a Elijáš jako představitel proroků.

Co znamená slovo prorok?

Slůvko prorok (hebrejsky *nábi*) má akademické pozadí a mohli bychom ho možná ne zcela přesně přeložit slovem mluvčí. Podobnou funkci měli proroci i mimo Izrael. Proroka jako toho, kdo

vyřizuje jinak nejasnou vůli boží, měli ve svém náboženství i Řekové. Titulem *profet* byli např. označeni také kněží, kteří naslouchali nesrozumitelným výkřikům Pýthie a dělali z nich jakési srozumitelné věštby dodávané žadatelům.

Kdo byl ale prorok v Izraeli?

Mezi izraelským a pohanickým prorokem je jeden velký rozdíl: u pohanů jsou iniciativní lidé, kteří se na něco ptají a něco chtějí po bozích vědět. U izraelského proroka (a pro Elijáše to platí dvojnásob) je oproti tomu iniciativa zcela na straně Boží. Proto přichází Elijáš nejen neobjednán, ale i nevitán. To se týká jak krále Achaba, kterého rozzuří, když mu předpoví sucho, tak vdovy v Sareptě, která vůbec není potěšena tím, že ji žádá o jídlo.

O Eliášovi Tišbejském se dovídáme, že pocházel z přistěhovalců gileádských. Co to znamená?

Gileád je oblast severně od Zajordání. Toto jméno je zvláštní. Jeho význam je dán dvěma slovy, z nichž je sestaveno: *gal* je buďto okruh, nebo kupa kamení; *ét* je svědek. Snad to jméno označovalo kupu kamení, u které Lábán s Jákobem uzavřeli smlouvu. V každém případě to jméno samo tradici smlouvy připomíná, což je významné právě v Izraeli, který se svým pokukováním po Baalovi stává Hospodinu nevěrným. Jméno *Tišbí* může označovat místo, odkud Elijáš přicházel, ale současně se v něm ukrývá i termín označující přistěhovalce (hebrejsky *tošab*). Přistěhovalec je někdo, kdo nepochází z Izraele a v Izraeli pouze užívá určité ochrany. Je proto možné, i když to nemůžeme říci úplně jistě, že Elijáš je přistěhovalec pocházející ze severního Zajordání. Navzdory tomu se ho Hospodin ujal takovým způsobem, až zahanboval mnohé nevěrné Izraelce. Je zde jakoby protiklad: krále Achaba, který má svým kralováním zobrazovat Boží vůli a přitom je to modlář, a Elijáše, který ač byl cizinec, Boží vůli vyplnil a byl ji schopen nést.

Proč Hospodin Elijáše po vyhlášení soudu nad severním Izraelem posílá do ciziny, do Sidonu?